

اوصاف شهید از منظر آیات و روایات

زهره کارگر^۱

چکیده

جایگاه شهید و شهادت از منظر کتاب و سنت مورد بحث و بررسی قرار گرفته ، پس از بیان کلیات مساله و تعریف واژه ها و اصطلاحات ، به بحث مقام های شهداء در قرآن ، به اختصار پرداخته شد، و به دومقام اشاره شد. و در بحث بعدی به بحث آثار دنیوی اخروی شهادت پرداخته شد. از مطالعه این بحث به دست می آید : در مورد مقام شهید و شهادت آیات و روایات فراوانی از معصومین رسیده است. از مجموع آیات و روایات به این نتیجه رسیدیم به مقام و جایگاه شهداء پس از انبیاء و اولیاء قرار دارد و شهید با فداکاری و جانبازی در راه احیای ارزشهای الهی این مقام رفیع را کسب می کند و به درجهعند ر می رسد.

کلیدواژه:

قرآن، روایات، شهادت، شهید، آثار

^۱ طلبه پایه هفتم مدرسه علمیه حضرت زهرا (س) میبد

مقدمه

شهادت فنا شدن انسان برای نیل به سرچشمه نور و نزدیک شدن به هستی مطلق است. شهادت عشق به وصال محبوب و معشوق در زیباترین شکل است. شهادت مرگی از راه کشته شدن است، که شهید آگاهانه و بخاطر هدف مقدس و به تعبیر قرآن ((فی سبیل الله)) انتخاب می کند. یعنی شهید در راهی کشته می شود که هر دو ارزش آگاهانه و فی سبیل الله را داراست و چنین مرگی است که به تعبیر پیامبر((ص)) شریفترین و بالاترین نوع مردن است (أَشْرَفُ الْمَوْتِ قَتْلُ الشَّهَادَةِ و علی(ع) آن را گرمای ترین نوع مردن می داند. (أَكْرَمُ الْمَوْتِ الْقَتْلُ)

شهید در لغت به معنی ((گواه)) است و در اصطلاح به کسی گویند که در مجرای شهادت قرار گرفته و در راه خدا کشته می شود.

شهادت نوعی از مرگ نیست بلکه صفتی از ((حیات معقول)) است. زیرا حیات معمولی که متأسفانه اکثریت انسانها را اداره می کند، همواره خود و ادامه بی پایان خود را می خواهد، لیکن در حیات معقول فرد آن زندگی پاک از آلودگی ها که خود را در یک مجموعه بزرگی به نام جهان هستی در مسیر تکاملی می بیند که پایانش منطقه جاذبه الهی است. لذا شهید همواره زنده است و حیات و ممات او همواره صفتی است برای حیات طیبه و به مصداق آیه شریفه قرآن که می فرماید: و لا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل الله امواتاً بل احياء عند ربهم يرزقون(۱۶۹ آ ل عمران) و گمان مبر آنان که در راه خدا کشته شده اند، مردگانی هستند، بلکه آنان زنده و در بارگاه پروردگارشان بهره مندند. شهید همواره زنده است و مرگ او در واقع انتقال از حیات جاری در سطح طبیعت به حیات پشت پرده آن می باشد.

و یا در آیه ای دیگر می فرماید: ((و لا تقولوا لمن یقتل فی سبیل الله اموات بل احياء و لكن لا تشعرون)) که در این آیه نیز به زنده بودن شهید اشاره نموده است.

در قرآن مجید، حدود ده آیه به صورت صریح درباره کسانی که در راه خدا کشته شده باشند وجود دارد. از جمله مسائلی که در این آیات به آن اشاره شده است عبارت است از زنده بودن شهید، رزق شهید، آمرزش

گناهان شهید، ضایع نشدن عمل شهید، مسرت و خوشحالی شهید، وارد شدن در رحمت الهی و رستگاری شهید. در این نوشتار کوتاه اشاره ای به آنها خواهیم داشت.

واژه شهید به معنای حضور و دیدن گرفته شده است، و صفت مشبه و دلالت بر ثبوت دارد. واژه شهید در قرآن کریم به عنوان گواه و شاهد (گواهان اعمال) آمده است.

قرآن کریم درباره شهید و شهیدان می فرماید: وَ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ هرگز کسانی را که در راه خدا کشته شده اند، مرده مپندار، بلکه زنده اند که نزد پروردگارشان روزی داده می شوند.

منظور از حیات، همان حیات واقعی است و در نقطه مقابل در آیات دیگری خداوند متعال حیات کافران را پس از مرگ، هلاکت و نابودی شمرده است.

بنابراین، حیات شهیدان و زنده بودن آنها سعادت‌مندی است که همه مؤمنان از آن بهره مند خواهند شد. از طرفی برخی از مردم تصور می کردند که کسانی که در راه خدا جهاد می کنند و به شهادت می رسیدند، نابود شده و از بین رفته اند، به همین جهت قرآن کریم برای زدودن چنین تصویری می فرماید: کسانی که در راه خدا کشته می شوند، زنده اند، و نزد پروردگار خویش از روزی بهره مند می شوند.

شهادت در فرهنگ دین مقدس اسلام

۱- معنای خاص. که همان کشته شدن در معرکه و میدان جنگ در راه خدا است که دارای احکام ویژه ای در فقه اسلامی است. مثلاً می گویند: شهید نیاز به غسل و کفن ندارد، بلکه با همان لباس خونین دفن می شود.

۲- معنای گسترده و عام. که انسان در مسیر انجام دادن وظیفه الهی کشته شود و یا بمیرد.

پس هر کس در حین ادای وظیفه ای به هر صورت از دنیا برود، شهید است، چنان که در روایات اسلامی نیز آمده که چند گروه شهید از دنیا می روند:

۱- کسی که در طریق تحصیل علم از دنیا برود.

۲- کسی که در بستر از دنیا برود، ولی به حق پروردگار و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و اهل بیت آن حضرت معرفت داشته باشد.

۳- کسی که برای دفاع از مال خویش در برابر مهاجمان ایستادگی کند و کشته شود.

بنابراین، کسانی که عقیده حق داشته و در مسیر حقیقت گام بر می دارند و در همین راه از دنیا می روند، براساس اشاره قرآن کریم و روایات اسلامی در زمره شهدا قرار دارند، و اجر شهداء را می برند. خداوند متعال می فرماید: وَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ رُسُلِهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَ الشَّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَ نُورُهُمْ وَ أَنَا أَنَا که به خدا و رسولانش ایمان آورند، به حقیقت راستگویان عالمند و برایشان نزد خدا اجر شهیدان است، پاداش اعمال و نور ایمانشان را (در بهشت) می یابند.

در روایت آمده که شخصی به امام صادق علیه السلام عرض کرد: «از خدای بخواه که شهادت را برای من روزی کند. امام علیه السلام فرمود: «مؤمن شهید است» سپس آیه ۱۹، سوره حدید را تلاوت کرد.

حضرت امام باقر علیه السلام می فرماید: آن کس از شما که به مسأله ولایت آشنا باشد، و در انتظار ظهور مهدی (عج) به سر، برد و خود را آماده (حکومت عدل جهانی او) سازد، مانند کسی است که با مهدی آل محمد صلی الله علیه و آله با سلاحش جهاد کرده باشد. سپس فرمود: «بلکه به خدا سوگند مانند کسی است که همراه رسول الله با سلاحش جهاد کرده باشد. «و برای مرتبه سوم بیان داشت: «بلکه به خدا سوگند همانند کسی است که با رسول خدا صلی الله علیه و آله در خیمه او شهید شده باشد. «بعد فرمود: «درباره شما آیه ای از قرآن نازل شده است. «راوی می گوید: پرسیدم کدام آیه؟ فرمود: آیه ۱۹، سوره حدید. . . «

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «إذا جاء الموت لطالب العلم و هوی علی هذا الحال مات شهيدا. کسی که در راه تحصیل علم از دنیا برود، شهید مرده است. «

امام صادق علیه السلام می فرماید: کسی که برای دفاع از مال خود (در برابر مهاجمان) ایستادگی کند و کشته شود، شهید است. «

پیامبر صلی الله علیه و آله در جایی دیگر می فرماید: «هر مؤمنی از امت من راستگو و شهید است. . . «

و نیز فرمود: «من مات علی حب آل محمد صلی الله علیه و آله مات شهیدا. هر کس بمیرد و حب آل محمد صلی الله علیه و آله در دلش باشد، شهید است.»

بنابراین، شهادت مراتبی دارد که والاترین درجه آن شهادت در معرکه نبرد با دشمنان اسلام است.

الف- بررسی آیات قرآن

۱- سوره بقره، آیه ۱۵۴:

«و لا تقولوا لمن یقتل فی سبیل الله اموت بل احياء ولكن لا تشعرون» «کسی را که در راه خدا کشته شد، مرده نپندارید، بلکه او زنده جاوید است، ولیکن شما این حقیقت را نخواهید یافت.»

در آیه بالا ۳ تذکر بسیار مهم درباره شهدا به انسان های دیگر شده است:

۱- در پندار و گفتار در مورد شهدا نباید لفظ (مرگ) را بکار برد.

۲- حیات شهدا بعد از شهادت برای همیشه جاودان است.

۳- ما توان درک زندگی شهدا را نخواهیم داشت. در حقیقت این سوره جایگاه شهید را نشان می دهد، تا جایی که بشر نمی تواند مقام رفیع شهید را درک کند.

۲- سوره آل عمران، آیه ۱۳۹-۱۴۰

«و لا تهنوا و لا تخرنوا و انتم الاعلون ان کنتم مومنین» «سست نشوید و اندوهگین نباشید و شما برترید، اگر هستید مومنان»

این آیه بعد از جنگ احد نازل شد، که مومنان در جنگ شکست خوردند. اینجا می خواهد تذکر بدهد که اگر دارای ایمان استوار باشید و برای همیشه برترید و شما شاهدان و رهبران بر هم نیز هستید.

۳- سوره حج، آیه ۵۸:

«والذین هاجروا فی سبیل الله ثم قتلوا او ماتوا لیرزقنهم الله رزقا حسنا و ان الله لیهو خیر الرازقین» «و آنان که در راه خدا از وطن هجرت گزیده و در این راه کشته شده یا مرگ شان فرا می رسد. البته خدا رزق و روزی نیکویی نصیب شان می گرداند، که همانا خداوند بهترین روزی دهندگان است.»

امام صادق (ع) نیز در روایتی می‌فرمایند : من قتل فی سبیل الله لم یعرفه الله من سیئاته یعنی « کسی که در راه خدا به شهادت نائل شود، هیچ یک از گناهان و بدی‌هایش به او ارائه نخواهد شد، به این منظور که از همه آنها چشم پوشی خواهد شد. » / وسایل الشیعه / ج ۹ / ص ۱۱

و در حدیثی دیگر از پیامبر (ص) سوال شد که چرا شهید مورد آزمایش و سوال واقع نمی‌شود؟ پیامبر (ص) فرمود « زیرا شهید در زیر برق شمشیر آزمایش خود را به پایان رسانده است. »

خداوند در چند مورد به پاداش بزرگ و ضایع نشدن عمل شهید در قرآن اشاره فرموده است. از جمله :
و الذین قتلوا فی سبیل الله فلن یضللّ اعمالهم سیهدهم و یصلح بالهم و یدخلهم الجنّة عرفها لهم. /سوره محمد / آیات ۶-۴

یعنی : « کسانی که در راه خدا کشته شدند، خداوند هرگز اعمالشان را ضایع نگرداند و آنان را به سعادت هدایت کند و امورشان را اصلاح نماید و به بهشتی که قبلاً مقامات آن را به آنها شناسانده است، واردشان می‌سازد. »

رسول گرامی اسلام در مورد شهدا و ایثارگران فرمودند: نیروهای رزمنده هنگامی که تصمیم به شرکت در جنگ می‌گیرند، خداوند مصونیت آنها را از آتش تضمین می‌کند و چون آماده جنگ شوند، فرشتگان به وجود آنها افتخار می‌کنند. هنگامی که با خانواده خود وداع می‌کنند، ماهی‌ها و خانه‌ها گریه می‌کنند و از گناهان خود خارج می‌شوند همان‌گونه که مار از پوست خود خارج می‌شود. خداوند چهار هزار فرشته را بر آنها می‌گمارد تا از جلو و پشت سر، آنان را محافظت کنند.

همچنین در بخشی دیگر از سخنان خود می‌فرماید: کار نیکی انجام نمی‌دهند مگر اینکه مضاعف شود. در مقابل هر روز در جبهه ثوابی برابر عبادت هزار مرد عابد ... برای ایشان می‌نویسند. چون با دشمن روبه رو می‌شوند قلم همه اهل دنیا از درک ثواب آنها عاجز است و چون به مبارزه با دشمن می‌ایستند و تیرها را آماده نشانه رفتن به دشمن می‌کنند و با یکدیگر درآویزند فرشتگان بال‌های خود را بر سر آنها می‌گسترانند و برای پیروزی و ثابت قدمی آنها دعا می‌کنند. هنگام ضرب و زخم، همسر بهشتی و نعمت‌های الهی بر او فرود می‌آید. مرحبا به روح پاکی که از بدنی پاک و مطهر خارج شد، بشارت باد بر تو کرامت‌ها و نعمت‌هایی که

هیچ چشمی ندیده و هیچ گوشی نشنیده است و بر قلب هیچ کسی خطور نکرده است. (کشف الاسرا وعده الابرار - ج ۲ - ص ۲۳۹-۲۳۸)

پیامبر اکرم صلی الله و عیله وآله در مورد جهاد در راه خدا و منزلت و جایگاه جهاد هم نکات زیبایی را بیان فرمودند که به راحتی می‌توان این احادیث را از کتاب نهج الفصاحه تهیه و گردآوری کرد، ایشان جهاد در راه خدا را جزء بهترین کارها در نزد خداوند می‌شمارند: احبّ الاعمال إلى الله الصّلاه لوقتها ثمّ برّ الوالدین ثمّ الجهاد فی سبیل الله یعنی: «بهترین کارها در نزد خداوند نماز به وقت است، آنگاه نیکی با پدر و مادر، آنگاه جهاد در راه خدا و البته نزدیکترین کار در نزد خداوند جهاد در راه خداوند است:

أقرب العمل إلى الله الجهاد فی سبیل الله ولا یقار به شیء، یعنی: نزدیکترین کارها در نزد خداوند جهاد در راه خداست و چیزی مانند آن نیست و بهترین عمل مومن همین ایثارگری و جهاد در راه خداست: إن افضل عمل المومن الجهاد فی سبیل الله «بهترین عمل مومن، جهاد در راه خداست»

شهید و شهادت سلسله‌ای از نورند که با درخت (شجره طیبه) نورانی شده‌اند و برای امت اسلام این نوید را می‌دهند که همه در روزی خواهند مرد. پس چه نیکوتر که انسان با عشق و دوستی خدا و برای رضای او و در راه او قربانی شود. چونان حسین علیه السلام که تمام وجودش را برای رضای خداوند کریم به دست دشمن سپرد و چونان زینب سلام الله علیها که در جواب دشمن زبون و نادانی چون ابن زیاد فرمود: «من جز زیبایی چیزی ندیدم»

پایان سخن اینکه شهادت و مجاهدت در راه خدا میراث پیامبران و امامان ماست. بسیاری از پیامبران خدا چون یحیای نبی فرزندی زکریای پیامبر به دست کاهنان یهود به شهادت رسیدند و در تواریخ و اسناد تاریخی و روایی شیعیان موجود است که چهارده معصوم هم همگی به شهادت از دنیا رفته‌اند. هرچند در باب شهادت پیامبر خدا حضرت محمد مصطفی صلی الله و عیله وآله و یگانه دختر گرانقدرش حضرت فاطمه زهرا سلام الله علیها تاریخ سکوت اختیار کرده و بسیاری از تاریخ نگاران مرگ این دو عزیز را به صورت طبیعی و در پی بیماری نوشته‌اند. ولی با توجه به اسناد دقیق و احادیث متواتر رسیده از جانب ائمه اطهار علیه السلام این دو عزیز هم چون سایر ائمه اطهار به شهادت از دنیا رفته‌اند. شهادت رتبه و مقامی است که آرزوی همه عارفان

به حق بوده و هست و بزرگانی چون امام خمینی رهبر و پیشوای انقلاب اسلامی ایران در موارد گوناگون درباره جایگاه شهیدان مطالبی را ارائه کرده‌اند که بسیار مفید و دنباله‌رو همان سیر کلامی و روایی ائمه اطهار علیه‌السلام است از جمله اینکه: « شهید نظر می‌کند به وجه الله »

همچنین حضرت امام خمینی (ره) در تجلیل از شهید محراب شهید عطاءالله اشرفی اصفهانی در پیامی به مردم ایران می‌فرماید: « چه سعادت‌مندند آنان که عمری را در خدمت به اسلام و مسلمین بگذرانند و در آخر عمر فانی به فیض عظیمی که دل‌باختگان به لقاءالله آرزو می‌کنند نایل آیند. چه سعادت‌مند و بلند اخترند آنان که در طول زندگی خود کمر همت به تهذیب نفس و جهاد اکبر بسته و پایان زندگی خویش را در راه هدف الهی با سرافرازی به خیل شهدای در راه حق پیوستند »

شهادت یک روش است. راهی برای رسیدن به مقام قرب الهی! یک آزمون که نصیب هر کسی نمی‌شود و یک مرحله از ایمان که نصیب هر که شود جز خیر و برکت و رحمت نیست و این دلق زیبا و کلید بهشت را به هر کسی نمی‌دهند. ظرفیت می‌خواهد و مقامی که شایسته آن باشد. انسان به خودی خود و در ذات و سرشتش عاشق است. او دوست دارد کسی را که نمی‌داند کیست و اگر دریابد یا تأمل کند به وحدانیت پی می‌برد و به کسی که همه جاذبه‌ها به سمت اوست و همه دست‌ها چه از روی نیاز و چه از وابستگی روحی و عاطفی به سمت او دراز می‌شود و او کسی جز خدای مهربان و بی‌همتا نیست. همان که از ما بسیار دور و بسیار نزدیک است. مهم نگاه ماست. اگر نیک بنگریم از رگ گردن هم نزدیکتر است و اگر به نادانی بنگریم، اصلاً "صدای ما را نمی‌شنود .

این همه حرف و حدیث لازمه عشق است که ابن عربی در مورد آن می‌گوید: اَدِّينَ بَدِینَ الْحُبِّ اَنْیَ تَوْجَّهْتَ رَکائِبَهُ فَالْحُبُّ دِینِی وَ اِیْمَانِی یَعْنِی: « من سر به فرمان آیین عشق دارم، به هر کجا که شترهایش رو کنند. پس عشق دین و ایمان من است »

و میان این دو جایگاه یعنی ایثار و شهادت و عشق و ایمان پیوند ناگسستنی وجود دارد که هر دو پوشاننده هم و مکمل یکدیگرند. چون تا عشق و ایمان نباشد، کسی برای جهاد قدم بر نمی‌دارد و کسی در این راه جهاد آرزوی شهادت نمی‌کند و در انتظار این فیض بزرگ الهی نمی‌نشیند و چه زیبایی از این بهتر که هر

کسی که عاشق بمیرد، شهید از دنیا رفته است. چنانکه از حضرت فاطمه معصومه(س) دختر امام موسی کاظم روایت شده است .

فاطمه معصومه(س)، از دختر امام صادق (ع) روایتی نقل می‌کند که سلسله سندش به حضرت فاطمه زهرا(س) می‌رسد که آن حضرت می‌فرماید: حضرت رسول اکرم (ص) فرمود «آگاه باشید! هرکس با محبت آل محمد بمیرد شهید از دنیا رفته است.»

منابع و مأخذ

- ۱- قرآن کریم
- ۲- وسایل الشیعه شیخ حر عاملی
- ۳- نهج البلاغه شریف رضی
- ۴- نهج الفصاحه ابوالقاسم پاینده
- ۵- کتاب مقدس «تورات ، کتب اسرائیلیات و اناجیل اربعه»
- ۶- تاریخ کلیسای قدیم و.م. میلر ترجمه : علی نخستین
- ۷- تاریخ ادیان عبدالله مبلغی آبادانی
- ۸- تاریخ ادیان جان .بی. ناس
- ۹- تفسیر المیزان علامه طباطبائی
- ۱۰- تفسیر نمونه ناصر مکارم شیرازی
- ۱۱- تفسیر کشف الاسرار وعده الابرار رشید الدین میبدی
- ۱۲- فصوص الحکم شیخ اکبر محیی الدین ابن عربی
- ۱۳- شرح فصوص الحکم دکتر ابوالعلا عفیفی
- ۱۴- شرح فصوص الحکم حضرت امام خمینی (ره)
- ۱۵- صحیفه امام (مجموعه سخنرانی ها و نامه ها و بیانات) ج ۱۷، ص ۴۹
- ۱۶- تاریخ اسلام از آغاز تا هجرت علی دوانی
- ۱۷- شرح منظومه استاد شهید مرتضی مطهری
- ۱۸- حماسه حسنی شهید مطهری
- ۱۹- مناقب ابن شهر آشوب ابن شهر آشوب
- ۲۰- مروج الذهب مسعودی